

מה עניינו של השעיר המשתלח?

הקדמה

במאמר הראשון למדנו שהכהן הגדול מקריב ביום הכפורים קרבנות מיוחדים. אחד ומיוחד שבהם הוא השעיר המשתלח, שאינו קרבן במובן הרגיל, שכן הוא אינו קרב כלל, אלא משתלח לעזאזל, אבל הוא נקרא חטאת (ויקרא טז, ה) והכהן הגדול מתודה עליו בעזרה.

יש לשאול שאלות רבות על עניני השעיר המשתלח:

1. על מה בדיוק מכפר השעיר המשתלח?
2. מה הענין בשילוח השעיר לעזאזל?
3. מדוע דווקא השעיר המשתלח מכפר על כל העבירות?
4. מדוע ציוותה התורה גם על הקרבת השעיר הפנימי ולא הסתפקה בשעיר המשתלח?
5. מדוע הדגישה התורה שעבודת השעיר המשתלח תהיה רק אחרי עבודת השעיר הפנימי?
6. מה הענין בגורל?

א. על מה בדיוק מכפר השעיר המשתלח?

בפסוק כ"א אומרת התורה: "וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי, והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם, ונתן אתם על ראש השעיר, ושלח ביד איש עתי המדברה".

מפורש בפסוק שהשעיר מכפר על כל העבירות שבתורה, הן בשוגג והן במזיד, כמו שכתב רש"י בפסוק ט"ז ש"חטאתם" הוא שוגג, ו"פשעיהם" הוא מזיד. אכן המשנה בשבועות (פ"א מ"ו דף ב ע"ב) אומרת: "על שאר עבירות שבתורה, הקלות והחמורות, הזדונות והשגגות, הודע ולא הודע, עשה ולא תעשה, כריתות ומיתות בית דין – שעיר המשתלח מכפר".

כן פסק הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"א ה"ב): "שעיר המשתלח, לפי שהוא כפרה על כל ישראל כהן גדול מתודה עליו על לשון כל ישראל, שנאמר: 'והתודה עליו את כל עונות בני ישראל'. שעיר המשתלח מכפר על כל עבירות שבתורה, הקלות והחמורות, בין שעבר בזדון, בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו, בין שלא הודע לו, הכל מתכפר בשעיר המשתלח, והוא שעשה תשובה. אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות. ומה הן הקלות? ומה הן החמורות? החמורות הן שחייבין עליהם מיתת בית דין או כרת, ושבועת שוא ושקר אף על פי שאין בהן

כרת הרי הן מן החמורות. ושאר מצות לא תעשה ומצות עשה שאין בהן כרת הם הקלות".

האם השעיר המשתלח אכן מכפר על כל העבירות?

יש לשאול: האם באמת השעיר מכפר על כל העבירות? האם מי שהתחייב קרבן חטאת או אשם לפני יום הכפורים, ועבר עליו יום הכפורים, פטור מהבאת הקרבן? והאם מי שהתחייב מלקות או מיתת בית דין, ועבר עליו יום הכפורים, יהיה פטור מהמלקות או מהמיתה?

שנינו במסכת כריתות (פ"ו מ"ד דף כה ע"א): "חייבי חטאות ואשמות ודאין שעבר עליהן יום הכפורים – חייבין להביא לאחר יום הכפורים, וחייבי אשמות תלויין פטורין".

וכן פסק הרמב"ם בהלכות שגגות (פ"ג ה"ט): "חייבי חטאות ואשמות ודאין שעבר עליהן יום כפורים – חייבין להביא לאחר יום הכפורים, וחייבי אשמות תלויין – פטורין, שנאמר: 'מכל חטאתיכם לפני ד' תטהרו' (ויקרא טז, ל). כך למדו מפי השמועה שכל חטא שאין מכיר בו אלא ד' נתכפר לו".

בגמרא שם (דף כו ע"א) הוסיפו: "אמר רב תחליפא אבוב דרב הונא משמיה דרבא: חייבי מלקיות שעבר עליהן יום הכפורים חייבים. פשיטא! מאי שנא מחייבי חטאות ואשמות ודאין? סלקא דעתך אמינא התם ממונא הוא, אבל הכא דגופא הוא אימא לא, קמ"ל". אם כן השעיר אינו מכפר על כל העבירות!

אכן הקשו שם בגמרא (דף כו ע"א): "והא אנו תנן: 'הודע ולא הודע, עשה ולא תעשה'". כלומר: מי שהתחייב מלקות, התכפר ביום הכפורים! ענתה הגמרא: "לא קשיא הא דאתרו ביה, הא דלא אתרו ביה".

כלומר: מי שהזיד ולא התרו בו, וממילא לא התחייב מלקות, התכפר ביום הכפורים. אך מי שהתרו בו והתחייב מלקות - לא כיפר לו יום הכפורים. וכן כתב ה"קריית ספר" בהסבר דברי הרמב"ם בהלכות תשובה.

גם לגבי השוגג כתב רש"י במסכת שבועות (יב ע"ב): "בין כשעשאן בשוגג – האי שוגג דהכא ליכא לפרושי אלא בדבר שאין שגגתו חטאת, אלא אשם תלוי, כגון אכל אחת משתי חתיכות, אחת של חלב ואחת של שומן, ואינו יודע איזה אכל.

בין שנודע לו ספיקן – שנודע לו שבא לידי ספק חלב. בין שלא נודע לו – לפני יום הכפורים שאכל ספק חלב אין צריך להביא אחר יום הכפורים אשם תלוי. והכי נמי תנן בכריתות (שם): חייבי אשמות תלויין שעבר עליהן יום הכפורים פטורין, ויליף לה התם מקראי".

מדוע אם כן כתב הרמב"ם בהלכות תשובה שעיר המשתלח מכפר על כל העבירות ולא חילק?

כתב ה"לחם משנה" שם בהלכות תשובה (פ"א ה"ב): "ורבנו סתם וכתב לשון המשנה".

יש להוסיף שרוב המקרים של מזיד הם מקרים שבהם העובר לא התחייב מלקות או מיתה, כיון שכדי להתחייב מלקות או מיתה, לא מספיק שיראו אותו עדים ויתרו בו, אלא גם שהוא יקבל התראה (סנהדרין מא ע"א), וזה ודאי אינו שכיח שאדם יקבל התראה כדי להתחייב מלקות או מיתה. גם לגבי שוגג: ברוב העברות אין חטאת ואשם.

ב. מה העניין בשילוח השעיר לעזאזל?

בנושא זה נכתבו דברים עמוקים ברמב"ן [שיובא בנספח], ואנו לא באנו אלא להביא הסברים שנאמרו על פי הפשט.

1. הסבר הרמב"ם והספורנו

כתב הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (ג, מו)¹: "ולפי שהיה שעיר המשתלח לכפרת חטאים גדולים באופן כללי, עד שאין שם חטאת ציבור המכפרת מה שהוא מכפר, וכאילו הוא נושא [עליו את] כל החטאים, לפיכך אין מתעסקין בו בשחיטה, ולא בשריפה, ולא בהקרבה כלל, אלא מרחיקין אותו תכלית הריחוק, ויושלך לארץ גזירה, כלומר שאין בה ישוב".
כעין זה כתב גם הספורנו (בפסוק ה): "שני שעירי עזים לחטאת – הראשון על חטאים במקדש, והמשתלח על שאר חטאי צבור, אשר לרוב טומאתו לא יאות לזבח, ומטמא משלחו"².

2. הסבר ספר החינוך

הסבר אחר כתב ספר החינוך (במצוה צה): "ובקרבת עזאזל שנשלח חי אל מקום החרבן והכליון, נאמר בפשט העניין לבל ידמה החוטא הגמור שאחר שתקבל נפשו ענש על חטאיה תשוב לעמוד במקום טובים, או תהיה לה השארות וטובה קצת, ואפילו יהיה כירבעם בן נבט וחבריו, כמו שהוא רואה כל השנה כולה, שיש לגוף הבהמה, שהוא לדמיון גוף החוטא, השארות קצת בית ד' יתברך באפר שנשאר שם בעת השריפה, לא יוציאוהו מן הבית עד אחר זמן הרבה. על כן בשעיר החי הנושא כל העוונות, יראו רמז כי החוטא שעוונותיו מרובים, כמו האפיקורסין ושכפרו בתורה ובתחית המתים וכל המצרים לישראל בכלל, לא יראו בטובה

¹ עמוד שפז במהדורת הרב קאפח.

² עיין ב"אור החיים" הקדוש בפסוק ז ובפסוק י, שהרחיב בענין מאד.

לעולם, ותולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, כמעשה השעיר בנשאו רבוי עונות כל ישראל, יושלך אל ארץ גזרה, לא ימצא בית ד', לא לשחיטה ולא לזריקה, זכרו יאבד מני ארץ. וזהו שאמרו זכרונם לברכה (ירושלמי יומא פ"ו ה"ג) כי בשעה שישראל מרוצים [לפני ד'] לא הגיע עד חצי ההר עד שנעשה אברים אברים, להודיען דמיון החוטא הגמור, כי כן יאבד מהרה, ויהיה כלה כליון גמור, למען ילמדו ויקחו מוסר וייטיבו דרכיהם, וזהו הסימן הטוב להם, שאין מלמד מוסר אלא האוהב, כמו שכתוב: 'ואהבו שחרו מוסר' (משלי יג, כד)."

ג. מדוע דווקא השעיר המשתלח מכפר על כל העבירות?

שאלה זו שאל ה"אזנים לתורה" (פסוק כב בדבור ראשון) בהרחבה: "ונשא השעיר עליו את כל עונותם – השעיר המשתלח מכפר עם התשובה על קלות וחמורות, עשה ולא תעשה, כרתות ומיתות בית דין, שוגג ומזיד (שבועות ב ע"ב), ואילו שעיר הנעשה בפנים אינו מכפר אלא על טומאת מקדש וקדשיו. ונפלאת היא בעינינו, שהרי בשעיר הפנימי מתעסק הכהן הגדול בעצמו, ומכניס דמו לפני ולפנים בקדושה וטהרה, ואמוריו נקרבים על גבי המזבח, ואילו השעיר החיצוני אין לגבוה ממנו כלום, ומתעסק בו 'איש עתי', אפילו זר, והוא טמא, ובכל אופן נטמא משלחו, וטעון כיבוס בגדים, ואין לו לא שחיטה ולא זריקה, ולא שריפה, אלא דוחפין אותו מראש הצוק והוא נעשה אברים אברים, ודווקא 'קרבן' כזה הוא המכפר על קלות וחמורות, שוגג ומזיד! ואילו הקרבן הכי קדוש 'בקדושתו של אהרן' ובהבאת דמו לקדש הקדשים, הוא מכפר רק על טומאת מקדש וקדשיו! יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא" (עירובין ט ע"א) [=האזרח בארץ, והגר בשמי השמים]!:

תירץ ה"אזנים לתורה" על פי דברי החינוך: "ושמעתי על זה דבר נאה מפי קדשו של גיסי, הגאון הגדול ר' אהרן וואלקין זצוק"ל, הגאב"ד דפינסק, שעיקר הקרבן הוא שיתן החוטא אל לבו שכל הנעשה לקרבן, השחיטה, זריקת הדם והשריפה, היה ראוי לעשות לו בעונו, אלא שהקב"ה ברחמיו המרובים לקח בהמה תמורתו. והמחשבה הזאת בעת ההקרבה היא מביאה אותו לידי תשובה. ומעתה בואו ונעשה חשבון מאיזה שעיר מתרגש יותר היהודי, הפנימי או החיצוני? הלא כל מעשי הפנימי הם בקדושה ובטהרה, והרואה יאמר: 'תמת נפשי מות ישרים' כשיגיע זמני בקדושה ובטהרה, מיתה כמו על קדושת השם. וממילא אין שחיטתו מטלת אימה ופחד על הרואה, וממילא כפרתו מועטת, היינו רק על טומאת מקדש וקדשיו, דוגמת קדושת הקרבן. אבל הרואה סופו של החיצוני: משלחים אותו מבית ד' אל ארץ גזירה על ידי איש עתי (שימות באותה שנה), הנטמא משליחות זו, וראש השעיר מלא עוונות, ודוחפים אותו מהר גבוה ואיבריו מתפרקים ונופלים ל'עזאזל', אשר בארץ ציה וצלמות – מיתה כזאת וסוף נורא ואיום כזה מטילים

אימה ופחד על כל החוטאים, ודווקא מ'קרבו' כזה כולם חוזרים בתשובה שלימה, וד' ברחמיו מכפר להם על כל עוונותיהם".

יש לציין שלפי הרמב"ם והספורנו שהובאו בפרק הקודם אולי לא מתעוררת כלל השאלה מדוע דווקא השעיר המשתלח מכפר על כל העבירות, שכן הכיוון הוא הפוך: מתוך שיש קרבן שמכפר על כל העבירות, הוא כל כך מרוחק, עד שאי אפשר להקריבו, אלא רק להשליכו לעזאזל.

גם לפי ספר החינוך הכיוון דומה. מתוך שהוא נושא עליו את כל העבירות הוא נזרק לעזאזל, כדי ללמד את הרשעים שזה יהיה סופם.

ד. מדוע ציוותה התורה גם על הקרבת השעיר הפנימי ולא הסתפקה בשעיר המשתלח?

כיון ששעיר המשתלח מכפר על כל העבירות שבתורה נשאלת השאלה: מדוע צריך כפרה נפרדת לטומאת מקדש וקדשיו?

ה"אזנים לתורה" (בפסוק ה') שאל שאלה נוספת: "שני שעירי עזים לחטאת – שני השעירים לחטאת!! הלא אחד מהם לעזאזל!

ועיין ברמב"ן שאנו מקדישים את שני השעירים לחטאת, אלא שאנו מקיימים מצות מלך מלכי המלכים הקב"ה לשלוח אחד מהם לעזאזל, אבל אין אנו נותנים כלום לעזאזל מדעתנו, כי זה בחינת ע"ז. רק ממה שהקדשנו לגבוה והוא יתברך ציוה לשלוח משלו דורון למי שציוה אנו מקיימים מצותו. אבל אף על פי כן הלשון 'שני שעירי עזים לחטאת' צריך ביאור!"

תירץ ה"אזנים לתורה": "ונראה שהחטאת צריכה סמיכה ויודוי ומתן דמים למזבח. ובשני שעירי יום הכפורים אנו רואים דבר משונה. שהחטאת הפנימית אין עליה וידוי, רק מזין את דמה על הכפרת ועל הפרכת ועל מזבח הזהב, ומקריבים את האימורים על המזבח החיצון (את כל השעיר שורפים מחוץ למחנה, כדין חטאת שהובא דמה בקדש). לעומת זאת השעיר השני, המשתלח לעזאזל, אין בו לא שחיטה, ולא מתן דמים והקטרת אימורים, רק הוידוי של אהרן על עוונות בני ישראל הוא על ראשו [ווסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני ישראל' (פסוק כא)]. ומזה אנו רואים ששני השעירים הם שנים שהם אחד. ועבודות שניהם משלימות לעבודות חטאת אחת: הפנימי במתן דמים והקרבת אימורים, והשעיר החיצוני בזה שעליו אומרים את הוידוי.

והטעם לזה אפשר לומר שכיון שהחטאת הזאת מכפרת על עבירות קלות וחמורות, על שוגג ומזיד, ולא על של יחיד, אלא על כל ישראל, אי אפשר היה לתת את כל העוונות על ראש שעיר אחד ולהקריבו לד' חטאת, כי נפיש זוהמתו. לכן ציונו הבורא יתברך לקחת שני שעירים, שהאחד שמביאים את דמו בקדש מסייע לחברו

לכפרת כל העוונות, והשני שעליו נותן אהרן את כל עוונות בני ישראל נשלח לעזאזל³.

ה. מדוע הדגישה התורה שעבודת השעיר המשתלח תהיה רק אחרי עבודת השעיר הפנימי?

התורה מדגישה שכפרת טומאת מקדש וקדשיו צריכה לקדום לכפרת השעיר המשתלח, כפי שנאמר בפסוקים כ-כא: "וּכְלָה מִכֹּפֵר אֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ, וְהִקְרִיב אֶת הַשְּׂעִיר הַחִי. וְסִמַּךְ אֶהָרֶן אֶת שְׁתֵּי יָדָיו עַל רֹאשׁ הַשְּׂעִיר הַחִי, וְהִתוּדָה עָלָיו אֶת כָּל עוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל פְּשָׁעֵיהֶם לְכָל חַטָּאתָם".
נשאלת השאלה: מדוע?

1. הסבר ה"דעת סופרים"

כתב על כך ב"דעת סופרים" (בפסוק כ'): "וּכְלָה מִכֹּפֵר אֶת הַקֹּדֶשׁ – בַּפְּסוּק מִיּוֹחַד מוֹדָגֵשׁ שֶׁלִּפְנֵי שְׁבַא הַכֹּהֵן לְהִתּוֹדוֹת עַל כָּל חַטָּאי יִשְׂרָאֵל וְלִטְהָרָם, צְרִיךְ הוּא לְגַמּוֹר אֶת הַשְּׁבֵת הַקְּדוּשָׁה עַל כֵּנֵה, לְנִקּוּתָהּ מֵהַשְּׁפַעַת הַמַּעֲשִׂים הַלֵּא טוֹבִים, וְרַק לְאַחַר זֶה יִכּוֹל הוּא לְהַמְשִׁיךְ בְּעִבּוּדָתוֹ. כֵּל עוֹד לֹא כִּילָה אֶת הַכֹּל – לֹא כִּיפֵר".
עוד כתב ב"דעת סופרים" (בפסוק י'): "לְכַפֵּר עָלָיו – צְרִיךְ לְקַיְיֵמוֹ לִפְנֵי ד', כִּי תִפְקִיד חֲשׁוֹב נוֹעֵד לוֹ. הַכֹּפֶרָה שֶׁעַל יָדוֹ יִכּוֹלָה לְהִיּוֹת רַק לְאַחַר מִתֵּן דְּמִים שֶׁל הַשְּׂעִיר הַנֶּעֱשֶׂה לְשֵׁם ד'. רַק לְאַחַר הַתְּשׁוּבָה וְהַהִיטְהָרוֹת הַרְבֵּה שֶׁתִּיעֶשֶׂה עַד אוֹתָהּ שְׁעָה יִהְיֶה מְקוּם לְסִיִּים אֶת פְּעוּלַת הַטְּהָרָה בְּאִמְצָעִים שֶׁלֹּמַעְלָה מִן הַטְּבַע, עַל יְדֵי שִׁילוּחַ הַשְּׂעִיר".

כלומר: רק אחרי הקרבת הקרבנות, שמכפרת באופן קבוע, ומשיבה את קדושת המקדש על כנה, יש אפשרות לכפרה מיוחדת של שעיר המשתלח, שאינו קרבן במובן הרגיל.

2. הסבר ה"אזנים לתורה"

הסבר דומה כתב ה"אזנים לתורה" (בפסוק כ"ב): "וְנִשָּׂא הַשְּׂעִיר עָלָיו אֶת כָּל עוֹנוֹתָם – לְכַאֲרָה הַשְּׂעִיר הַמְּשִׁתְּלַח הוּא הַכִּי נִכְבַּד מִכָּל קְרִבְנוֹת יוֹם הַכֹּפּוּרִים בְּכֻלָּם, וּמִשְׂעִיר הַפְּנִימִי בַּפֶּרֶט, שֶׁאִינוֹ מִכֹּפֵר (הַשְּׂעִיר הַפְּנִימִי) אֲלֵא עַל טוֹמְאָת מִקְדָּשׁ

³ כַּעֲיֵן זֶה כָּתַב ה"אזנים לתורה" גַּם בַּפְּסוּק י': "לְכַפֵּר עָלָיו – לְהִתּוֹדוֹת עָלָיו אֶת כָּל עוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְעֵינֵן מֵה שֶׁכָּתַבְנוּ מִזֶּה בַּפְּסוּק ה' שֶׁשְּׁנֵי שְׂעִירֵי יוֹם הַכֹּפּוּרִים מְשַׁלְּמִים זֶה אֶת זֶה, וְעַל שְׁנֵיהֶם יַחַד עוֹשִׂים אֶת כָּל הַפְּעוּלוֹת שֶׁצְרִיךְ לַעֲשׂוֹת בַּחַטָּאת. וּמִצִּינוֹ לְרֵי יְהוּדָה שֶׁאִמַר שְׁמַת הַמְּשִׁתְּלַח יִשְׁפֹךְ הַדָּם, נִשְׁפֹךְ הַדָּם יָמוֹת הַמְּשִׁתְּלַח (יוֹמָא סָב וְת"כ). וּבִהִתּוֹרָה וְהַמְצוּחַ הוֹסִיף שֶׁהַשְּׂעִיר הַפְּנִימִי, מִלְּבַד תְּעוּדָתוֹ לְכַפֵּר עַל טוֹמְאָת מִקְדָּשׁ וְקִדְשׁוֹ, מִכֹּפֵר עַל הַחִיצוֹן, רְצוֹנוֹ לומר עוֹזֵר בַּכֹּפֶר. לְפִיכֵן נִאֲמַר כֹּאן: 'לְכַפֵּר עָלָיו', וְלֹא 'לְכַפֵּר בּוֹ'. הֵרִי שְׁנֵי הַשְּׂעִירִים יַחַד הֵם חַטָּאת אַחַת".

וקדשיו, ואילו המשתלח על כל העונות. וכן היתה דעת הבבלים, שהיו מתלשים בשערו של המשלח ואומרים לו: 'טול וצא, טול וצא, ואל תשהה עונותינו אצלנו עוד', עד שהוכרחו לעשות לו כבש לצאת דרכו מן העזרה ולא יגעו בו הבבליים (יומא סו ע"א וע"ב). אבל רק קלי הראש חשבו כן (עיין שם ברש"י בע"ב), ולזקני הכהונה היתה דאגה אחרת, פן ישנה הכהן הגדול איזה דבר בהקטרת הקטורת והזאת דם הפר ודם השעיר בקדש הקדשים ואין איש רואהו, ופן יעשה כמעשה הצדוקים ותעדר הכפרה. ולכן היו משביעין אותו שלא ישנה, אף שקשה היה להם לחשוך את הכהן הגדול שישנה, והיו פורשים ובוכים (שם יח). ודם הפר והשעיר היה מכפר רק על טומאת מקדש וקדשיו, אבל זקני כהונה ידעו שכפרת עוונות בני ישראל על ידי השעיר המשתלח תלויה בעיקר בעבודות הכהן הגדול לפני ולפנים, ושתהא העבודה תמה זכה ונקיה, בלא שום שינוי מהאמור בתורה הכתובה והמסורה, ורק אז יתקבלו הקטורת וההזאות לפני אדון כל. וכאשר יכפר הכהן הגדול 'על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם' על ידי השעיר הפנימי, אז יבוא השעיר החיצוני ויגמור את הכפרה גם מחוץ למשכן ד'. **והשוכן במקדש קדוש וטהור מטומאת בני ישראל יאבה גם לשכון בתוך עם קדוש** וילבין חטאי עמו. ועיין מה שכתבנו לעיל פסוקים ה ויוד שהזאת דם הפנימי מסיעת בכפרת החיצוני".

נראה שיש הבדל בין דברי ה"דעת סופרים" לדברי ה"אזנים לתורה", שלדברי ה"דעת סופרים" אנחנו צריכים לדאוג להשיב את קדושת המקדש על כנה, ואילו לדברי ה"אזנים לתורה" אחרי שאנו מטהרים את המקדש וד' יכול כביכול לשכון במקדש, רק אז הוא מוכן לשכון גם בתוכנו.

דברים דומים כבר כתובים במנהגי מהרי"ל הלכות תפילת מוסף דיום כפור (סימן יח): "אמר מהר"י סגל שכל ימיו פליאה בעיניו: מפני מה אנו מאריכים בפיוטים על שעיר הפנימי יותר מעל שעיר המשתלח? והלא הפנימי לא היה מכפר רק על טומאת מקדש וקדשיו, שנאמר: 'וכפר את הקדש מטומאת בני ישראל' (ויקרא טז, טז), ואותו עוון לא נמצא האידנא, דמקדש בעוונותינו הרבים אינו, ושעיר המשתלח הוא המכפר על כל העבירות, שנאמר: 'והתודה עליו את כל עונות בני ישראל' (שם, כא)!"

ואמר מהר"י סגל דנראה לו לתרץ **דכפרת שעיר המשתלח תלויה בכפרת השעיר הפנימי, דאי לא נעשה עבודת פנימי כתקנה היתה מעכבת כפרת שעיר המשתלח**, וכן איתא בהדיא בגמרא במסכת יומא (מ ע"ב וסה ע"א). נמצא דכל מה שמבקשים על הפנימי הרי הוא כדי להכשיר בו את המשתלח⁴.

⁴ הפנה אותי לדברי מהרי"ל הרב שלמה קורץ נ"י, ועוד ציין לעיין בתוספתא שבועות פ"א ה"א וה"ב על חשיבות הכפרה על טומאת מקדש וקדשיו במהלך כל השנה. הובאה התוספתא בחלקה בתוספות ד"ה "שהחדש מתכסה בו" (ראש השנה ח ע"ב).

ו. מה העניין בגורל?

מדוע ציוותה התורה שהגורל הוא שיקבע איזה שעיר יקרב לד' ואיזה לעזאזל?

1. הסבר הרמב"ן

הרמב"ן בפירושו למלה "עזאזל" הסביר שהגורל הוא כדי שלא יראה שהכהן מקדיש את השעיר לשם עזאזל ח"ו. עיין בנספח שבסוף המאמר, שם הובאו דברי הרמב"ן.

2. הסבר הרב אריאל

הסבר בכיוון שונה כתב הרב יעקב אריאל⁵: "השעיר לעזאזל הוא המכפר המרכזי. הגורל קובע מי מבין שני השעירים יוכנס פנימה, ומי מהם יושלך הרחק לעזאזל. מעשה זה משקף בעצם את המתחולל בנפשו של כל אדם, את כף הקלע שאליו נקלע האדם לראשונה בגן עדן בראש השנה. כל אדם מסוגל להיות קדש קדשים הנכנס לפני ולפנים, ועלול להיות גם שעיר לעזאזל המתנתק מהקדושה ומושלך לארץ גזירה. האדם עצמו קובע את גורלו, לעתים רבות בהיסח הדעת, על ידי מין הימור, מעין הטלת גורל מקרית כביכול. יש הקונה עולמו בשעה אחת, ויש שבקלות דעת רגעית עלול לאבד את כל עולמו"⁶.

לפי הרב אריאל הגורל מלמד אותנו לקח מוסרי: המשאיר את הדברים לגורל עלול ח"ו למצוא את עצמו בעזאזל, ולכן על האדם לבחור תמיד בטוב.

3. הסבר נוסף

במסכת יומא (לט ע"א וע"ב) נאמר שבמשך ארבעים שנה שכיח שמעון הצדיק תמיד עלה הגורל של שעיר לד' ביד ימין. אבל אחרי מותו היה הגורל עולה פעם בימין ופעם בשמאל. ובארבעים השנים האחרונות של הבית השני, שבהן היה עם ישראל בשפל המדרגה, עלה הגורל של ד' בצד שמאל תמיד.

על פי זה נראה לומר שכאשר עם ישראל היה במצב רוחני טוב - הגורל בא לעודד אותו, ולהראות לו כבר בשלב מוקדם זה של ההגבלה, שמעשיו רצויים בעיני ד'. ואילו כאשר עם ישראל היה במצב רוחני שאינו טוב - הגורל בא לעורר אותו ולדרבן אותו ולהמריץ אותו לחזור בתשובה בשלב מוקדם זה של ההגבלה, כדי שהוא יזכה לכפרה בהמשך היום, שאם לא עכשיו אימתי!

⁵ בגליון "עולם קטן" ליום הכפורים תשס"ח 121.

⁶ עיין גם ב"אור היהדות" לרב אליהו בוצ'קו לפרשת אחרי מות, עמוס חכם במאמרו "פרשת עבודת יום הכפורים" "מעיינות" לימים נוראים א' עמ' 178, "עיוני הפרשה" לרב אברהם ריבלין פרשת אחרי מות, "מועדי יהודה וישראל" לרב יהודה זולדן: "הגורל בחלוקת הארץ ובשעירי יום הכפורים".

סיכום

1. השעיר המשתלח מכפר על כל העבירות שבתורה, בין בזדון, בין בשגגה. אבל עבירות שיש עליהן כפרה אחרת, כמו אשם או חטאת, או מלקות או מיתת בית דין, השעיר המשתלח אינו מכפר.
2. התורה ציוותה לשלח את השעיר לעזאזל, כי לרוב העבירות שהוא מכפר עליהם הוא אינו ראוי להיות קרב במזבח.
3. דווקא השעיר המשתלח הוא שמכפר על כל העבירות, כיון שסופו המר מעורר את האנשים לתשובה, בידעם מה עולה בגורלו של מי שמרבה לחטוא.
4. התורה ציוותה גם על הקרבת השעיר הפנימי ולא הסתפקה בשעיר המשתלח, כיון שעד שלא טיהרו את המקדש אין כח בשעיר המשתלח לכפר על כל העבירות.
5. לכן גם הדגישה התורה שעבודת השעיר המשתלח תהיה רק אחרי עבודת השעיר הפנימי.
6. הגורל בא להדגיש שאין אנו מקדישים ח"ו קרבן לעזאזל. כמו כן הגורל בא ללמד את האדם שלפעמים בהחלטה אחת הוא חורף את גורלו. כמו כן הגורל בא ללמד את בני ישראל האם הם רצויים בעיני ד', או שעליהם להתאמץ לזכות בכפרה.

נספח: דברי הרמב"ן על שילוח השעיר לעזאזל

כתב הרמב"ן (ויקרא טז, ח): "וגורל אחד לעזאזל – הר גבוה, צוק קשה, שנאמר: 'ארץ גזרה' (פסוק כב), לשון רש"י. ובתורת כהנים (פרק ב, ח): 'לעזאזל' – למקום הקשה שבהרים. יכול בישוב? תלמוד לומר: 'המדברה' (להלן פסוק כא), ומנין שיהא צוק? תלמוד לומר: 'אל ארץ גזרה' (שם פסוק כב). ולפי זה יהיה פירוש מלת 'לעזאזל' לקשה, והוא כפול הזי"ן, כמו 'עזוז וגבור' (תהלים כד, ח).

ורבי אברהם כתב: 'אמר רב שמואל: אף על פי שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם, גם השעיר המשתלח הוא לשם. ואין צורך, כי המשתלח איננו קרבן, שלא ישחט. ואם יכולת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו, כי יש לו חברים במקרא, ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז, בהיותך בן שלשים ושלש תדענו'. והנה רבי אברהם נאמן רוח מכסה דבר, ואני הרכיל מגלה סודו, שכבר גלו אותו רבותינו ז"ל במקומות רבים.

אמרו בבראשית רבה (סה, י): 'ונשא השעיר עליו' (להלן פסוק כב) – זה עשו, שנאמר: 'הן עשו אחי איש שעיר' (בראשית כז, יא), 'את כל עונותם' – עונות תם, שנאמר: 'ויעקב איש תם' (שם כה, כז).

ומפורש מזה בפרקי רבי אליעזר הגדול (פרק מו): לפיכך היו נותנין לו לסמאל שוחד ביום הכפורים, שלא לבטל את קרבנם, שנאמר: 'גורל אחד לד' וגורל אחד לעזאזל', גורלו של הקב"ה לקרבן עולה, וגורלו של עזאזל שעיר החטאת, וכל עונותיהם של ישראל עליו, שנאמר: 'ונשא השעיר עליו'. ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביום הכפורים, אמר לפני הקב"ה: רבון כל העולמים, יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת שבשמים!

מה מלאכי השרת יחפי רגל, כך הן ישראל יחפי רגל ביום הכפורים. מה מלאכי השרת אין בהם אכילה ושתיה, כך ישראל אין בהם אכילה ושתיה ביום הכפורים.

מה מלאכי השרת אין להם קפיצה, כך ישראל עומדין על רגליהם ביום הכפורים. מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם, כך הן ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכפורים.

מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא, כך הן ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים. והקדוש ברוך הוא שומע עדותן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח ועל המקדש ועל הכהנים ועל כל עם הקהל, שנאמר: 'וכפר את מקדש הקדש וגו' (פסוק לג). ע"כ אגדה זו. והנה הודיענו שמו ומעשהו.

וזה סוד העניין, כי היו עובדים לאלהים אחרים, הם המלאכים, עושים להם קרבנות, והם להם לריח ניחוח, כעניין שנאמר: 'ושמני וקטרתי נתת לפניהם,

ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי, נאם ד' אלקים' (יחזקאל טז, יח-יט). ואתה צריך להתבונן בכתוב במקרא ובמסורת. והנה התורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם, אבל צוה הקב"ה ביום הכפורים שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרבן, והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו, ומאצילות כמו יבא חורב ושממון, כי הוא העילה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות והפצעים והמכות והפירוד והחרבן. והכלל, נפש לגלגל מאדים, וחלקו מן האומות הוא עשו, שהוא עם היורש החרב והמלחמות, ומן הבהמות השעירים והעזים, ובחלקו עוד השדים, הנקראים מזיקין בלשון רבותינו, ובלשון הכתוב 'שעירים' (להלן יז, ז), כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר. ואין הכונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה, אבל שתהיה כונתנו לעשות רצון בוראנו שצונו כך.

והמשל בזה כמי שעשה סעודה לאדון, וצוה האדון את האיש העושה הסעודה תן מנה אחת לעבדי פלוני, שאין העושה הסעודה נותן כלום לעבד ההוא, ולא לכבודו יעשה עמו, רק הכל נתן לאדון, והאדון נותן פרס לעבדו, ושמר זה מצותו ועשה לכבוד האדון כל אשר צוהו, ואמנם האדון לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שיספר בשבחיו ולא בגנותו.

וזה טעם הגורלות, כי אילו היה הכהן מקדיש אותם בפה לד' ולעזאזל, היה כעובד אליו ונודר לשמו, אבל היה מעמיד אותם לפני ד' פתח אהל מועד (פסוק ז), כי שניהם מתנה לד', והוא נתן מהם לעבדו החלק אשר יבא לו מאת השם, הוא הפיל להם גורל וידו חלק להם, כעניין שנאמר: 'בחק יוטל את הגורל, ומד' כל משפטו' (משלי טז, לג). וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ד' לומר שהוא שלו, ואין אנחנו מכוונים בשילוחו אלא לרצון לשם, כמו שאמר: 'יעמד חי לפני ד' לכפר עליו לשלח אותו' וגו' (פסוק י), ולכך לא נשחוט אותו אנחנו כלל. ותרגם אונקלוס (כאן): 'לשמא דהשם ולעזאזל', כי האחד לשם ד' ולא לו, והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל. ומפני זה אמרו רבותינו (ת"כ פרק יג, ט): 'ואת חקותי (להלן יח, ד) – דברים שיצר הרע מקטרג בהם ואומות העולם משיבין עליהם: לבישת שעטנז, ופרה אדומה, ושעיר המשתלח'. ולא מצאו בקרבנות תשובה לאומות העולם עלינו, כי הם על אישי ד', אבל בשעיר המשתלח ישיבו עלינו, כי יחשבו שאנו עושים כמעשיהם. וכן בפרה אדומה, מפני שהיא נעשית מחוץ למחנה, ועניינה דומה לעניין שעיר המשתלח להעביר רוח הטומאה, כעניין שנאמר בעתיד: 'את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ' (זכריה יג, ב). **ומזה תבין טעם כבוס בגדי המשתלח את השעיר לעזאזל והשורף את הפרה,** ומה שהזכירו רבותינו (זבחים קד ע"א) בכבוס הבגדים של פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים.

והנה רמז לך רבי אברהם שתדע סודו כשתגיע לפסוק 'ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים'. והמלה מורכבת, וחבירה רבים. והנה העניין מבואר, זולתי אם תחקור מה עניין לשכלים הנבדלים ולרוחות בקרבן. וזה יודע ברוחות, בחכמת נגרומנסי"א, ויודע גם בשכלים, ברמזי התורה למבין סודם, ולא אוכל לפרש. כי היינו צריכים לחסום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי היוני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו, והגיס דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים, כי כל עניין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת".